Sári László

Tibet

A tibetiek legnagyobb történelmi teljesítménye az, hogy máig léteznek. Máig ott élnek Ázsiában, a földgolyó összezsúfolódott, óriás hegyeinek ráncaiban és fennsíkjain. Egyenesen bámulatos, hogy terméketlen, kősivatagos holdbéli tájaikon soha nem pusztított éhínség, nem tomboltak járványok. A sivár hegyek, sós tavak, kietlen völgyek országát sokáig nem akarta elfoglalni senki, nem sanyargatták lakóit hódítók. A tibetiek Ázsia zord szívében otthonosan élték mesébe illő életüket.

Méghozzá meglehetősen hosszan. Ezen a vidéken a legkorábbi, tibetieknek nevezhető őslakosok feltűnése jóval megelőzte a környezetükben ma is nagyszámban élő mongolid rasszhoz tartozók megjelenését. Ezt onnan lehet tudni, hogy a Himalája, a Transzhimalája, a Pamír és a Kunlun égbenyúló hegyei között élő tibetiek, az arra járó távoli idegenek legnagyobb meglepetésére nem a sárga rasszhoz tartoznak, hanem cserzett, barna bőrű, nordikus ábrázatúak, vagyis europidok.

Amikor az ember a Himalájában elindul fölfelé, odalent hagyja a zsúfolt és zajos városokat meg falvakat, úgy négyezer méteres magasságban váratlanul csupa szikár, magas, szálfa egyenes, hosszúkás arcú helybélivel találkozik. Ázsia kellős közepén hirtelen föltűnnek az európaiak. A férfiak és asszonyaik errefelé sokkal jobban hasonlítanak, mondjuk a lappokra, mint bármilyen keleti földlakóra. A lappok meg a többi skandináv nép ősei voltak azok a vikingek, akik ilyenkor azonnal eszünkbe jutnak.

Négyezer méter fölött itt is meggyőződhet róla az ember, hogy a hegyvidéket valóban az inas, vékony, barna bőrű, dinári rassznak is nevezett népesség lakja. Bármerre járunk fenn a hegyekben, mindenütt a világon velük találkozunk. Mintha nagy műgonddal a hegyvidéki klíma és az életkörülmények igazítanák ezeknek az embereknek a külsejét szinte teljesen egyformára.

Legalábbis a földrajzi szélességnek nagyjából azon a fokán, ahol a Pireneusok, a Balkán, a Kaukázus meg a Himalája hegyei húzódnak, léptennyomon dináriakba ütközünk. Persze a klíma és a környezet nincs ilyen közvetlen hatással az emberek külső alakjára, de azért eléggé elgondolkodtató ez a hasonlóság. Az antropológusok erre a jelenségre a legvalószínűbb magyarázatnak azt tartják, hogy a dinári rasszhoz tartozók korábban telepedtek meg a hegyekben, mint a körülöttük élők, és később sem keveredtek velük. Vagyis megmaradt közöttük a genetikai különbség.

Ez magyarázza azt is, hogy a magasabb tibeti hegyekben miért csak „európaiak" élnek mind a mai napig. Egyedül ők azok, akik ezt a magasságot jól bírják, hiszen ők az őslakosok. A mongolid rasszhoz tartozók nehezen viselik a ritka levegőt, ezért aztán maradnak is odalent a völgyekben. Nem keverednek a hegylakókkal. Így óvták meg a hegyek a közöttük élő tibeti bennszülötteket. Azok viszont, akiket elszólított a sorsuk odafentről, és leköltöztek a völgyekbe, elég gyorsan belevesztek a lenti tömegbe. Két-három nemzedéknyi együttélés, faji keveredés után már rájuk se ismernek nomád hegyi rokonaik. Meg se lehet őket különböztetni a vágott szemű, sárga bőrű völgylakóktól.

A hegyvidéken nomadizáló tibetiek ősidők óta változatlanul élték az életüket, amikor – hasonlóan a világ minden táján bekövetkezett fordulathoz – nagyjából másfél ezer esztendeje úgy döntöttek, hogy a kényelmesebb és biztonságosabb letelepedett életmódot választják. A mélyebben fekvő folyóvölgyekben kisebb-nagyobb megművelhető területekre akadtak, s a hegyi törzsek lakóinak nagyobb része itt rendezkedett be. A többiek fönt maradtak, és jónéhányan máig változatlanul élnek a hegyekben.

Valójában ezzel a fordulattal kezdődött a tibetiek történelme. A letelepedettek sietve megszervezték közösségi életüket, vagyis „államot alapítottak", az állam élére királyt állítottak, az államisághoz vallást rendeltek, és írást alkottak. Vallást és írást a tibeti követek Indiában találtak megfelelőt, a kínai szellemiség blaszfémikusnak, szentségtelennek bizonyult a szemükben. Hiába, egy éppen letelepedő, eléggé rakoncátlan lovas nomád nép még valóban nem volt érett Lin-csi apát buddhizmusára, a csan iskola profán bölcseletére és humorára.

A nyugtalan, izgatott, félig még nomád törzsek abban sem voltak biztosak, hogy valóban egy helyben akarnak-e élni, vándorlás, kalandok, levegőváltozás nélkül. Na és persze egyáltalán nem voltak líraian tűnődő, könnyed, derűs lelkek, mint a kínai buddhizmus némelyik irányzatának hívei. Ezért aztán nem is a kínai vallást vették föl, és nem is kerültek kölcsönösen jó viszonyba egymással.

Az egyhelyben élést éppen csak próbálgató, friss, fiatal nép erőtől duzzadó szellemének sokkal megfelelőbbnek bizonyult a nyers, durva mértéktelenség, a katonás erőfitogtatás. Nagy izgágaságukban örökké kalandra vágytak, hódításra. Egyszer, a mi időszámításunk szerint 763-ban a tibeti hadsereg neki is indult a Kínai Birodalomnak. Sikeresen be is vették a fővárost, Csangant, majd kíméletlenül megsarcolták őket. A kínaiak katonásan fizettek. Ez volt az egyetlen eset a történelemben, amikor kettejük viszonyát a tibetiek diktálták. Ezt is bátran a tibeti történelem csodái közé sorolhatjuk. Bár csak kis ideig tartott a csoda, és utána örökre fordult a kocka.

Lejjebb, a Himalája és a Transzhimalája termékenyebb, kellemesebb klímájú völgyeiben aztán szépen lassan csillapodott a nomád tettvágy és kalandvágy. A tibeti királyság intézménye viszont a gyors felvirágzás és gyors szétesés után soha többé nem tért vissza Tibet történetébe. Ám századokkal később egy jellegzetesen tibeti államformát hozva létre újra erős hatalom jelentkezett a Világ Tetején.

Ez már a dalai lámák később messze földön híressé vált országa volt: a teokratikus Tibet. A kezdetektől gyors virágzásnak indult, az ország irányítását a 17. századtól erős államszervezet és erős egyház tartotta kézben. Mindkettő élén a dalai láma állt mint az egyik legtekintélyesebb buddhista istenség földi megtestesülése. Egyszerre volt isten és király, minden egyházi és világi hatalom egyszemélyes birtokosa.

Tibet legnagyobb és legtermékenyebb vidékén, a Brahmaputra folyó völgyében nagyvárosok épültek, virágzott a kultúra minden ága. Lhásza, a főváros és Sigace környékén nemcsak a vidék mongolid lakossága telepedett meg szívesen, hanem szép számmal jöttek ide indiai, iráni és belső-ázsiai török népek is. Így aztán ezekben a völgyekben óriási lett az embertani és kulturális keveredés.

Ám a népek és a vallások igen jól megférték egymással Tibetben. Az is előfordult, hogy több vallás szerzetesei éltek együtt ugyanabban a kolostorban, és közösen áldoztak isteneiknek. De ez olyan mesés, idillikus kép, hogy az odavetődött európai utazók el se hitték. Mégis ez volt az igazság, nem pedig az emberáldozatokat bemutató, vérengző és vért vedelő lámákról szóló ostoba híresztelések. Mert a kalandor utazók természetesen ilyen történeteket adtak elő odahaza, hogy az otthoniak egy veszedelmes világból hazatérő, igazi, nagy hősöknek lássák őket. És ez nem változott a 20. század közepéig. Ám a tibeti kultúra legnagyobb csodája mégsem a vallásuk lett, hanem társadalmuk és a „tibeti termelési mód" megszervezésének páratlan gondolata és gyakorlata.

A tibetiek csakugyan a világ tetején élnek, nem véletlenül nevezték így országukat már az első arra járó nyugati utazók. Itt a legalacsonyabban fekvő termékeny folyóvölgyek is háromezer méter magasan vannak, és kizárólag ezekben a völgyekben lehetséges földműveléssel foglalkozni, gabonát, némely gyümölcsöt és zöldséget termeszteni. Tibetben a föld megművelésének ezek a roppant szűkös lehetőségei határozták meg a társadalmi munkamegosztás egész rendjét. Így például – máshol teljesen elképzelhetetlen módon – a teokrácia korabeli Tibetben (17–20. sz.) az élelmiszerellátás rendkívüli körülményei jelölték ki a szellemi élet területének határait is.

Ezen a magasságon a gabonatermesztésnek még a melegebb, szélről védett völgyek időjárása sem kedvez, ezt is csak az árpa tűri. De árpát is csak ott lehet termelni, ahol a köves-kavicsos talajt legalább vékony humuszréteg borítja. Ezért aztán a földeken végezhető kevés munka Tibetben sohasem tudta lekötni egy-egy falu közösségének teljes munkaerejét. A mezőgazdaság más ágazatai is alig kínáltak munkalehetőséget, így például a tibeti területek legnagyobb részén ma sem lehet szó gyümölcstermesztésről, hiszen háromezer-ötszáz méter fölött alig él meg egy-két fafajta, de nemigen virágozhatott errefelé az állattenyésztés sem. Kevés olyan ellenálló állatfaj létezik a világon, amelyik elviseli ezeket a körülményeket. Közülük a jak a legszívósabb, ezért a legkedveltebb állat Tibetben. Ez az igénytelen, jámbor jószág beéri a magashegyi száraz kórókkal, s meleg bundája megvédi az állatot a hidegtől, a gyakori hóviharoktól, így aztán a nomádok még ötezer méteres magasságban is tenyésztik.

A régi Tibetben tehát úgy kellett az embereknek berendezkedniük, és a fennmaradásukhoz szükséges munkavégzést megszervezniük, hogy ez a sovány ka föld, állataikkal együtt ellássa őket élelemmel, és megéljenek belőle azok is, akiknek a földeken és az állatok körül nem jutott munka. Ezt a cseppet sem könnyű feladatot évről évre olyan sikeresen oldották meg a tibeti falvak lakói, hogy az ország történelme nem tud róla, hogy ismerték volna a szűk esztendők okozta nyomorúságot. Valóságos gazdasági csoda, hogy a tibetiek – észszerű „munkaerő-gazdálkodással" és a földeken végzett munka tökéletes hozzáigazításával a gyors időjárási változásokhoz – el tudták kerülni az ínséget.

Ráadásul úgy sikerült megszervezni és elvégezni az ellátási feladatokat, hogy a munka eredményeképpen el tudták tartani a buddhista kolostorokban élő társaikat is. A teokratikus államrend megerősödésétől, tehát a 17. század közepétől egészen a 20. század közepéig Tibetben az összlakosság több mint egyharmada élt kolostorokban, és ezeknek is csak kisebb hányada végzett mezőgazdasági munkát a kolostora birtokokain, vagy készített eladható kézműipari árufélét. A többi szerzetes kizárólag szellemi tevékenységgel foglalta el magát.

A szellemi és a fizikai munkavégzés szokatlan arányát tekintve ez a tibeti típusú munkamegosztás, vagy nyugodtan nevezhetjük tibeti termelési módnak, hibátlanul oldotta meg a megoldhatatlannak látszó feladatot, a lakoság élelmiszerellátását. A bevált rend védelme érdekében azután a falvakban elterjedt az a gyakorlat, hogy minden családból legalább egy fiúgyereket illő volt kolostorba adni. Még nagyobb tisztességnek számított több fiút állítani a szent tanítás szolgálatába. Az észszerű követelmény az volt, hogy csupán annyian maradjanak otthon, amennyire a

mezőgazdasági munka elvégzéséhez a falunak feltétlenül szüksége volt. A többit, a „munkaerő-felesleget" tehát kolostorokba küldték.

De ott is gondoskodtak róluk, a kolostor termékeihez a falubeli földek terményeivel járultak hozzá. Még tovább bonyolítja a gazdaság szervezettségét, hogy egyes kolostorok földbirtokain is a faluközösségek végezték a munkát. Ugyanakkor léteztek olyan kolostorok, amelyeknek semmiféle tulajdonuk nem lehetett, és szerzeteseiknek mindenfajta munkavégzés tiltva volt.

Ennek a rendhagyó termelési módnak a kidolgozásával kerülték el a tibetiek azt a nyugati világban a legutóbbi több mint fél évszázadban igen gyorsan kialakult helyzetet, amelyben a gazdák a nagyüzemi mezőgazdaság módszereivel – például a gépesített termeléssel és a műtrágyázással – arra kényszerítették a földjeiket, hogy egyre több terméssel szolgáljanak. Jól ismerjük ennek a következményeit: a környezetpusztítást és a mérgezett élelmiszereket. A túlnépesedett tibeti falvak munkaképes, életerős fiataljai, ha akkoriban nekifeszülnek a földnek, és megkövetelik tőle, hogy évről évre több terményt adjon, alig néhány év alatt teljes egészében beforgatják azt a kevéske humuszt az alatta fekvő kavicsrétegbe, ami addig, többszáz éven keresztül mindannyiuknak megadta az elegendő mennyiségű gabonát.

Vagy pedig: a leleményes, okos fiatalok, ha otthon maradnak, és rákényszerülnek, hogy földművelésből éljenek, Tibetben is azonnal feltalálják a nagyüzemi termelési módszereket, a termőföld hatékony sanyargatását, tönkretételét. Mintha előre látták volna mindkét végkifejletet, a falvak bölcsei mindkettőt megelőzték, és egy merész döntéssel kolostorba küldték az ifjakat, akiket ezzel kötelező szellemi munkavégzésre ítéltek. Figyelmüket ezentúl egész életükben kizárólag szellemi munka kötötte le, helyzetüket mindannyian kiváltságosnak tartották. Elsősorban az itt végzett hatalmas szellemi tevékenység eredménye az egész későbbi tibeti kultúra sajátos tartalma. De jórészt itt alakultak ki, itt formálódtak, finomultak a tibetiek – az emberi és a természeti világgal fenntartott – erkölcsi viszonyai is. Kultúrájukban a természettel kialakított viszony is határozottan morális kérdés. Ez ma már a nyugati világban is ismert és népszerű elv, bár alkalmazása ezen a tájon nemigen mondható sikeresnek.

A tibeti termelési mód számos, a tibeti műveltségben közvetve megmutatkozó következménnyel járt. Belőle származik például a tibeti írásbeliség bámulatos terjedelme: közismert az a nézet, hogy a tibeti nyelven létrehozott irodalom terjedelmesebb, mint az ókortól máig az egész világon megalkotott latin nyelvű írásbeliség. A tibeti irodalom gaz-

dagságán máig ámul a világ, pedig – az imént említettek ismeretében – nincs mit csodálkozni rajta.

Ha elképzeljük a múlt hatalmas kolostorvárosait Tibetben, amelyekben olykor hat–nyolc ezer szerzetes élt és alkotott, mindjárt belátjuk, hogy ekkora üzemekben még ennek a roppant terjedelmű irodalomnak az előállítása sem okozhatott nehézséget. Az ember útja a világban a buddhizmus szerint sem „könnyű járás" csupán. Volt hát min töprengeniük a tibeti szerzeteseknek, és volt mit írniuk az emberlét és általában a létezés nagy kérdéseiről. A hegyi falvak egykori öreg bölcsei kiválóan megszervezték a munkát: országukban sokan voltak, akiknek évszázadokon át nem akadt más dolguk, mint gyarapítani a tibeti írásbeliséget.

Ha a tibetiekről semmi mást nem tudnánk, csak az élet megőrzésének ezt a páratlanul fortélyos módját ismernénk égig érő országuk történetéből, ez is bőven elég ok lenne rá, hogy nagy tisztelettel vigyázzba vágjuk magunkat, és meghajtsuk előttük a fejünket. A földkerekség egész eddigi történetében sehol máshol nem láttuk még hasonlóan szép, józan és elmés példáját az önkorlátozásnak.

(Megjelent a szerző Lin-csi apát pesti rokona *című kötetében, Corvina Kiadó, 2021.)*